

ПРИЛОЗИ

УДК 811.163.41'367

https://doi.org/10.18485/kij.2018.65.1_2.5

ДУШКА Б. КЛИКОВАЦ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 24. 03. 2018.
Прихваћен: 26. 05. 2018.

ЈОШ НЕКОЛИКО РЕЧИ О РЕЧЕНИЦАМА (Одговор на замерке проф. Радоја Симића)

Ауторка одговара на замерке проф. Радоја Симића које је он, у прошлом броју овог часописа, упутио њеном раду „Како проста реченица може бити сложена (О подели реченица „по саставу”)”, објављеном у претпрошлом броју. Притом додатно разјашњава неке термине и појмове из комуникативно-граматичког приступа реченици, који је развио проф. Љубомир Поповић у својим радовима – пре свега термин *комуникативна функција (независне предикатске реченице)* и појмове ситуације и синтаксичке парадигме, и додатно се осврће на неке теоријске и методичке детаље из свог објашњења простих и сложених реченица.

Кључне речи: комуникативна реченица, предикатска реченица, традиционални приступ анализи реченице, комуникативно-граматички приступ анализи реченице, проста реченица, сложена реченица.

1. У прошлом броју овог часописа (LXIV, бр. 3–4, стр. 369–381) објављен је прилог у чијем је другом делу проф. Радоје Симић реаговао на мој чланак „Како проста реченица може бити сложена (О подели реченица „по саставу”)”, изашао

*klikovac@fil.bg.ac.rs

у претпрошлом броју (LXIV, св. 1–2, стр. 1–24), критикујући теоријски приступ који сам применила и решења која предлажем. Желим овом приликом да на те критике одговорим (теоријска решења проф. Симића, која он на неколико места у свом прилогу износи, нећу коментарисати). При томе ћу, мимо свог обичаја али јасноће ради, на себе упућивати 1. лицем јединине.

2.1. На стр. 372 проф. Симић каже:

Ауторка најпре у разматрање узима два теоријска приступа 'реченици', и 'сложеној реченици' – 'традиционални' и 'модерни'. Првим сматра Стевановићев а други Поповићев. Овако сужен теоријски простор омогућава јој да поређењима лакше дође до процене о предности овог или оног теоријског система, мада не и да са ширег становишта сачини такву процену.

Прво. По начину како је формулисао прву реченицу, проф. Симић имплицира да израз *модерни приступ* употребљавам ја; и у читавом свом прилогу употребљаваће га тако, под (полу)наводницима, имплицирајући исто (и с осетном иронијом). Међутим, ту реч нисам ниједном употребила: приступ проф. Поповића називам само његовим термином – *комуникативно-граматички*. Реч *модеран* јавља се у мом чланку само једанпут, у фусноти бр. 9, у цитату из једног рада проф. Поповића¹. Ово – тачности ради.²

Друго. У свом чланку већ у првој реченици уводног резимеа кажем: „У раду се разматрају два приступа анализи реченице **која су најрелевантнија за наставу српског језика** – традиционални и комуникативно-граматички” (полумасни слог мој). Дакле, јасно се усредсређујем на та два приступа, јер су важни за школску праксу: у њој се користе оба (и само та два) – онај први зато што је тако предвиђено садашњим програмом за 5. разред основне школе, и по инерцији понекад и у осталим разредима, а овај други зато што га програми предвиђају од 6. разреда основне школе до 4. разреда средње школе. У чланку касније разматрам теоријска решења још у три новије граматике, зато што сматрам да оне, како изричито кажем, „могу бити важне за стручно усавршавање наставника”.

„Суженом теоријском простору” и „ширем становишту” вратићу се у т. 2.6. овог текста.

¹ Цитат (преузет из Поповић 1996: 36) гласи: „при анализи каква је описана у овом раду, појмови прости и сложене реченице *уопште нису потребни* [...], не зато што су нетачни, него зато што постоји бољи, **модернији** и информативнији начин да се покаже како и зашто говорник или писац употребљава зависне реченице него што је бројање и вештачко изоловање простих реченица у сложеној” (курзив ауторов, истицање полумасним слогом моје).

² Нису ми сасвим јасни ни (полу)наводници под којима проф. Симић пише и реч *традиционалан*. Та реч у обичној употреби значи „који се заснива на традицији, утврђен обичајима” (РСЈ), а у лингвистици се термин *традиционални* везује за претструктуралистичке правце (в. нпр. Ивић 1978: 57). За приступ проф. Стевановића важи и прво – јер се надовезује на граматичку традицију која почиње још од С. Новаковића, а и друго – о чему говорим у т. 6.1. свог чланка (и што, мислим, не треба посебно доказивати). Међутим, проф. Симић, тиме што ставља ту реч под наводнике, ставља до знања да према њој има дистанцу; а пошто семантика те речи није спорна, могла би бити проблематична само њена конотација. Али ја у чланку нисам ту реч употребила с негативном конотацијом – као што ниједну реч нисам употребила с било каквом конотацијом; циљ мог чланка није био конотирање, него аргументовање.

2.2. Проф. Симић даље на стр. 372 каже, цитирајући ме у другом делу своје реченице:

У 'комуникативно-граматичком' систему Ј. Поповића „Термин реченица је двозначан”.

Моје речи, међутим, гласе (истицање полумасним слогом моје): „У комуникативно-граматичком (даље: К-Г) приступу **уочава се** да је термин *реченица* двозначан.” Дакле, двозначност припада традиционалном, а не комуникативно-граматичком приступу³; у овоме другом она се разрешава терминима *комуникативна реченица* (или *реченица-исказ*) и *предикатска реченица* (или *клауза*).

То је кључно и за поделу реченица на просте и сложене: ако прихватимо аргументе проф. Поповића да предикатска и комуникативна реченица нису једно исто – а сматрам да су они убедљиви – онда, говорећи о простој и сложеној реченици, морамо знати на коју реченицу мислимо – и онда уочавамо да појмови простог и сложеног у та два случаја подразумевају различите ствари.

2.3. Проф. Симић ми даље (стр. 373) замера следеће:

[...] ауторка је пропустила да каже да и Стевановић под термином 'реченица' разликује две јединице, и то јасније од проф. Поповића. (1) Прва је 'реченица', дакле конструкција састављена од субјекта и предиката. Стевановић (1991: 2) помиње додуше и друкчију дефиницију: ону која „потиче још од Аристотела” и по којој је „то мисао исказана речима”. [Следи цитат из граматике проф. Стевановића.] Друга дефиниција коју Стевановић изводи – узимајући у обзир и речено о 'значању' – у крајњој инстанци има комуникативни смисао: [следи цитат]. Стевановићу се може замерити што није довољно јасно уочио разлику између структурног и комуникативног правца посматрања реченице, и што није доследно пратио две линије истраживања, али не и да није знао да комуникативна страна говорне речи постоји као факат. (2) Сем тога, Стевановић дефинише и 'исказ'. Он додуше исказом сматра 'апсолутно непотпуну реченицу', али се из његових објашњења ишчитавају појединости значајне за општу дефиницију ове језичке јединице. [Следи цитат.]

Мислим да се може рећи, речима проф. Симића, да је К-Г приступ, раздвојивши појмове предикатске реченице (клаузе) и комуникативне реченице (реченице-исказа) управо „јасно уочио разлику између структурног и комуникативног правца посматрања реченице” и „доследно пратио те две линије истраживања”⁴.

Проф. Симић наставља тако што критикује проф. Поповића што уместо термина *комуникативна реченица* није употребио термин *исказ* (стр. 374). Прво: како смо малочас видели, употребио је (у термину *реченица-исказ*). Друго: коли-

³ Већ класично питање проф. Поповића јесте: Колико у примеру *Време се пролетисало и разред је отишао на излет* има реченица? Два могућа тачна одговора – и да их има две и да има само једна – указују на двозначност термина *реченица* (Поповић¹⁵2014: 206–207).

⁴ Пада у очи да се, цитирајући проф. Стевановића, проф. Симић неколико пута користио оградама: „додуше” (двапут); „у крајњој инстанци”; „Стевановићу се може замерити...”; „из његових објашњења се ишчитавају...” – што указује на то да код Стевановића у најмању руку ствари нису баш кристално „јасне” (за детаљну дискусију о свим значењима које термин *реченица* има код М. Стевановића в. Поповић 2002; 2003).

ко могу да разумем, замерка проф. Симића своди се на терминологију: термин „минимални исказ” био би бољи од термина „комуникативна реченица”.

2. 4. Даље проф. Симић каже (стр. 374):

Јер не само термилошки, него и појмовно се, како их представља проф. Кликовац, код ње не разликују јасно два кључна појма. Поред тврдње да се ’комуникативна реченица’ одликује својом комуникативном функцијом, иста та функција приписује се и ’предикатској реченици’.

Прво. Разликовање комуникативне и предикатске реченице проф. Симић приписује мени. Из тога могу једино да закључим да радове проф. Поповића није читао – што може да значи само то да К-Г приступ не познаје.

Друго. Нигде у чланку нисам рекла, а није, колико знам, ни проф. Поповић у својим радовима, да комуникативну функцију има комуникативна реченица. КР је дефинисана као целовита порука, а целовита порука може бити зато што се (типично) састоји од бар једне независне предикатске реченице, која, са своје стране, има комуникативну функцију. Тако у комуникативној реченици *Дува промаја, па затвори прозор!* – свака независна предикатска реченица има своју (у овом случају различиту) комуникативну функцију.

Овде може бити у питању неспоразум: једно је рећи да језик уопште, па онда и реченице, имају комуникативну функцију, под тим подразумевајући да служе комуникацији. У том је случају израз *комуникативна функција* употребљен слободније, нетермилошки. Међутим, у К-Г приступу то је *термин*, који означава „комуникативни циљ исказивања дате ситуације” – а тај циљ може бити пружање обавештења, постављање питања, издавање заповести итд. (Поповић¹⁵2014: 212; у свом чланку то објашњавам у т. 1.3); другим речима, комуникативна функција је говорни чин који се том независном предикатском реченицом може извести (в. и Поповић 1997–2000).

2.5. Следећа замерка проф. Симића (стр. 374–375) гласи:

По ономе што читамо у студији која се приказује – није јасно дефинисан однос ’означавања ситуације’ и ’говорног чина’. Да ли у ’граматикализацију говорних чинова’ спада и ’означавање ситуације’? То је врло тешко разрешив проблем. Узмемо ли случајеве какве нпр. Стевановић (1991: 624) наводи за ’модалне перфекте... у императивној, оптативној служби, у благословима и клетвама’ – благослов и клетва су ’говорни чинови’, – каква су следећа два из Лалићеве ’Свадбе’, – С чумом се везали, а од губе распадали! – Стргли тебе ђаволи! – Клијештима те стргли, да бог да! – ту ћемо врло тешко пронаћи некакву ’ситуацију’ у коју бисмо бар привидно сместили садржај предиката.

У оквиру К-Г приступа таква ситуација ипак постоји, и не „привидно”: проф. Поповић уводи (најдетаљније у свом раду из 1996. године) појам синтаксичке парадигме. У парадигми независних предикатских реченица жељна реченица *с чумом се везали* припадала би истој синтаксичкој парадигми као обавештајна *везали сте се с чумом*, упитна за опште питање *да ли сте се с чумом везали*, упитна за посебно питање *с ким сте се везали*, заповедна за директну заповест *вежите се с чумом*, заповедна за индиректну заповест *нека се вежу с чумом*, узвична *ала сте се везали с чумом*. Дакле, означена ситуација је иста, али исказана с разли-

читим комуникативним циљевима, одн. помоћу различитих врста независних предикатских реченица, од којих свака има своју употребну вредност. У жељној реченици *с чумом се везали* средство граматикализације комуникативне вредности одн. говорног чина је крњи перфекат. На исти начин могу се анализирати и друге независне предикатске реченице из примера проф. Симића.

2.6. За сам термин *ситуација* проф. Симић каже (стр. 375) да је „олако пренесен из америчке дескриптивне лингвистике блумфилдовског правца”.

Термин *ситуација* је толико устаљен у англосаксонској лингвистици да се одавно и не поставља питање где је настао. Употребљава га и Лајонс (1977: 484 и даље). Ево дефиниције тог појма и из једног широко коришћеног универзитетског уџбеника (утемељеног пре свега у Халидејевој функционалној граматици): „Било које догађање или стање у стварном животу, или у неком свету замишљеном у уму, може се изразити језиком као ситуација или стање ствари. Овако употребљени, термини ’ситуација’ или ’стање ствари’ не односе се непосредно на ванјезичку стварност која постоји у стварном свету, него пре на говорникову концептуализацију те стварности. Компоненте ове концептуализације стварности јесу семантичке улоге или функције [...]” (Даунинг и Лок ²2006 [1996]: 4)⁵. Сам појам концептуализације или мисаоног представљања ситуације разрађен је у оквиру когнитивне лингвистике (в. нпр. Расулић и Кликовац 2014). Толико о „олакостима”.

Појам ситуације (заједно с појмом семантичке улоге) и мисаоног представљања ситуације били су ми у чланку важни да бих синтаксичке односе напоредности и зависности сагледала са семантичке стране. При томе ми је била корисна и анализа прилошких конституената клаузе, као и појмови нуклеарне, језгрене и проширене предикације, из функционалне граматике С. Дика (Дик и др. 2005). За односе међу означеним ситуацијама важни су ми били појмови фигуре и основе, које у својој когнитивној семантици разрађује Ј. Талми (Талми 2000, а в. и Расулић и Кликовац 2014: 151–184). Толико о „теоријском простору” на чијој ми „сужености” замера проф. Симић.

2.7. Даље ми проф. Симић (стр. 375) поставља следеће питање:

Но каква је онда разлика између наведене форме [*Мика је ушао у кућу и скинуо капут*] и заправо полазне секвенце састављене од две самосталне реченице, односно два самостална исказа: ’Мика је ушао у кућу. Скинуо је капут’?

О томе не говорим зато што то и није био циљ мог чланка; циљ ми је био да објасним разлику између (синтаксичке структуре и семантике) формулација *Мика је ушао у кућу и скинуо капут* и *Пошто је ушао у кућу, Мика је скинуо капут*. А да сам о томе говорила, послужила бих се речима А. Белића да је „за-

⁵ „Any happening or state in real life, or in any imaginary world of the mind, can be expressed through language as a situation or state of affairs. Used in this way, the terms ’situation’ or ’state of affairs’ do not refer directly to an extra-linguistic reality that exists in the real world, but rather to the speaker’s conceptualisation of it. The components of this conceptualisation of reality are semantic roles or functions [...]” (превод мој).

једнички или блиски смисао или општа концепција ма у ком правцу онога што оне [реченице] значе и учинила да образују сложену реченицу” (Белић 1954: 297).

2.8. Затим проф. Симић разматра моје објашњење мисаоног представљања које одражава формулација *Пошто је ушао у кућу, Мика је скинуо капут*. Понивићу то објашњење, јер му и проф. Симић посвећује нарочиту пажњу, цитирајући га једном у целини (стр. 376), а други пут реченицу по реченицу (стр. 377) (курзив је изворни):

У том случају ситуације нису мисаоно представљене као симетричне, него је једна оријентисана у односу на другу: ситуација да је Мика скинуо капут се временски поставља у односу на ситуацију да је Мика ушао у кућу, и то тако да се одиграва после ње (налази се иза ње на „временској линији”); да је Мика ушао у кућу је ситуација-оријентир, ситуација-стожер за ситуацију да је Мика скинуо капут. Дакле, једна ситуација је *оријентисана у времену у односу на другу*, другим речима – сагледана је *с обзиром на другу ситуацију*.

Ово објашњење је, дакле, посвећено значењу, и зато говорим о ситуацијама, а не о реченицама (клаузама). Да бих избегла било какав неспоразум у вези с тим, термин *ситуација* употребљавам чак 8 (осам) пута; термин *реченица* пак не употребљавам ниједном, јер до синтаксичког плана у том тренутку још нисам дошла.⁶ Али проф. Симић ипак каже – после, дакле, двоструког и емфатичког цитирања – следеће:

Резимираћемо само, да не би било забуне [*sic!*], оно што је проф. Кликовац рекла: реченица [*sic!*] ’ушао је у кућу’ јесте оријентациони стожер, према којем се временски у правља ’скинуо је капут’.

И затим:

Шта смо ми заправо закључили на основу исправне анализе проф. Кликовац? – Ништа друго него да је формално зависна реченица на плану ’значавања ситуације’ – заправо ’главна’?!

Прво. Понављам: није *реченица*, него *ситуација*. Друго: део закључка је исправан – ситуација означена зависном клаузом је временски оријентир за ситуацију означену вишом клаузом⁷. А до тога на следећој страни (стр. 378) долази и сам проф. Симић, на следећи начин:

⁶ Проф. Симић мисли – не знам на основу чега – да нисам „сасвим задовољна” тим својим објашњењем (стр. 376); напротив: анализирајући семантичку структуру сложене предикатске (или, како се традиционално назива, зависносложене) реченице, дошла сам до неких увида које пре тога нисам имала, нити сам их игде пронашла тако формулисане.

⁷ То кажем само једну реченицу даље после цитата који наводи проф. Симић (полумасни слог мој): „Да би се означила улога **оријентира** коју има **ситуација** да је Мика ушао у кућу, **ПР** која је **значава** има на себи ’печат’ – а то је реч *пошто*, која означава и да та реченица означава оријентир, и какав је то оријентир [...]” А на стр. 12 понављам исти закључак у вези с предикатском реченицом *пошто је ушао у кућу, Мика је осетио да је хладно*: „**Ситуација-оријентир** је **исказана временском ПР-ом**, која има функцију одредбе за време.”

Питање је сад: како реченица која доминира – бива обухваћена оном над којом доминира. Одговор је једино могућ ако признамо да смо нешто побркали. А овде су побркана два структурна нивоа – формални и семантички. На формалном плану зависна реченица понаша се као подређени члан конструкције, а на плану означном односи су обрнути.

Управо! Међутим, пошто се проф. Симић и ја не слажемо у погледу тога ко је побркао, он закључује, одмах у наставку претходног:

А то 'модерна' теорија не узима у обзир.

Сад могу само да се запитам с коликом је *заправо* пажњом проф. Симић прочитао мој чланак.

2.9. У свом чланку (стр. 17) изричито говорим о односу између главне/управне реченице (што је појам из традиционалног приступа) и више реченице (што је појам из комуникативно-граматичког приступа). Тај део гласи овако:

По чему се разликују главна/управна и виша реченица? По томе како гласе: главна је оно што од зависносложене остаје кад се од ње одузме зависна, а виша обухвата и зависну (па је једнака зависносложеној).

Упркос томе, проф. Симић их изједначава, а и мени приписује да то чиним: на стр. 377 за реченицу *скинуо је капут* проф. Симић каже да је „управна, виша или како још хоће проф. Кликовац”, а на стр. 379 говори о двома „управним ('вишим', 'ширим') реченицама”.

Пошто није запазио моје објашњење⁸, проф. Симићу „није јасно” да ли стојим „иза тврдње о припадности или неприпадности зависне клаузе и зависне одредбе управној или не” (стр. 377). Зато поново истичем да зависна клауза не може припадати *управној* „реченици” – може само припадати, и у оквиру К-Г приступа сматра се да припада, *вишој/широј клаузи*.

2.10. Проф. Симић даље замера следеће (стр. 378):

Конструкција 'Пошто је ушао у кућу, Мика је скинуо капут' није подводива под наведену дефиницију 'П[редикатске]Р[еченице]', јер инсистира на једном предикату, а ова садржи два.

То и јесте кључно питање: хоћемо ли само бројати предикате или ћемо гледати чему ти предикати припадају.⁹ Другим речима – да ли ћемо посматрати реченицу као линеарну „протегнутост”, као говорни ланац који се може „сецкати” – као што се чини у традиционалном приступу, или ћемо је гледати као структуру – која подразумева „спратност”, хијерархијску организацију. Ако учинимо

⁸ И то не једно: да у К-Г приступу нема појма који би одговарао главној/управној реченици из традиционалног приступа, приказано је јасно и у табелама на стр. 16 и 17. Такође, на стр. 11 кажем: „Независна ПР, дакле, није исто што и главна/управна реченица из традиционалног приступа, него је то цела реченица која је шира/виша ПР за зависну ПР-у” – што, иначе, проф. Симић у свом прилогу цитира на стр. 378. Цитира, значи – прочитао је; али као да није.

⁹ А то значи и да ли ћемо изједначавати *предикатску* и *просту реченицу*. У чланку истичем да је баш то један од проблема у школској пракси (стр. 5), констатујем да је и термин *проста реченица* двозначан и објашњавам зашто (стр. 16) и затим још једном изричито кажем: „По чему се разликују проста и предикатска реченица? Предикатска реченица може бити проста (кад су сви њени чланови исказани речу/синтагмом) и сложена (кад садржи бар једну зависну)” (стр. 17).

ово друго, приметимо да предикат *је ушао* припада зависној реченици – оној која има функцију одредбе за време, која је, дакле, уклопљена у другу структуру (која се стога разуме као хијерархијски виша) – а овој је предикат *је скинуо* (то све детаљно образлажем у т. 6.1. свог чланка).

Другим речима, К-Г приступ не инсистира „на једном предикату”, него *на једном предикату на једном нивоу структуре*. Тако је предикатска реченица *пошто је ушао у кућу, Мика је скинуо капут* организована око предиката *је скинуо*, а ПР *пошто је ушао у кућу* око предиката *је ушао*.

2.11. Да проф. Симић – упркос томе што опширно цитира моје објашњење простих и сложених реченица – није разумео шта сам хтела да кажем, види се и по његовом одговору на питање које сам поставља на стр. 379. Питање гласи: шта је *Пошто је ушао у кућу, Мика је скинуо капут и окачио га?* Затим каже: ако претпоставимо да је то сложена комуникативна реченица, „негирамо чињеницу да постоји у њој зависна клауза”. Као одговор могу само да поновим: у К-Г приступу зависна клауза увек припада вишој (широј) структури – у овом случају независној предикатској реченици – па преко те структуре и комуникативној реченици.

Друго решење које проф. Симић предлаже – опет, како мисли, у оквиру К-Г приступа – јесте да претпоставимо да је та реченица „састављена од једне прсте и једне сложене ПР”; то у К-Г приступу никако не би могло бити.

2.12. Проф. Симић наставља тако што указује на „недоумице” које настају ако и усвојимо К-Г приступ (стр. 379):

Оваква класификација [на прсте и сложене комуникативне и прсте и сложене предикатске реченице], и кад се споразумемо о основним типовима, рађа више недоумица.

Прва недоумица коју даље наводи у вези је с реченицом коју сам прокоментарисала у претходној тачки. Затим следе два примера „без чијег решења није могућа примена ’модерне’ теорије проф. Кликовац”, као и проблем који је „немогуће [...] у ’модерној’ класификацији разрешити”.¹⁰

Нећу улазити у објашњења примера проф. Симића јер ово ни издалека није прилика за то, а и не можемо се, очигледно, споразумети; уз то, то нису примери које би ико поводом анализе реченице навео у школској пракси.

2.13. Даље проф. Симић каже (стр. 379):

Отворено ћу рећи да проф. Кликовац има одличан смисао за анализу синтаксичких појава (и то би показала тек кад би се оставила Мике и његовог капута, и у обраду узела аутентичну грађу).

Захваљујем се на лепим речима, за које сад, после оноликих замерки, не знам на основу чега долазе. Међутим, више ме занима примедба у вези с мојим

¹⁰ На стр. 380 проф. Симић се на ову тему враћа још једном: „Даља извођења проф. Кликовац била би интересантна, и биће интересантна у мери у којој је њен теоријски темељ носив за таква извођења.” Дакле, опет тај „темељ” приписује само мени; да је упознат са К-Г приступом, могао је видети и колико је досад био „носив за извођења”.

примерима које у чланку анализирам, а које је проф. Симић у свом прилогу више пута поменуо у ироничном тону.

Појмове које употребљавам у тим примерима – кућа, капут, чивилук – нисам одабрала случајно: они су конкретни (у смислу што су чулно опажљиви), део су свакодневног искуства и припадају ономе што се од краја 70. година прошлог века у психологији и лингвистици назива основни ниво категоризације – што је, између осталог, ниво на којем деца најраније разумеју и именују ствари и на којем се оне уопште најбрже идентификују (в. и Расулић и Кликовац 2014). Зато примере с таквим појмовима сматрам најпогоднијима у школској пракси – и настави уопште – као предлошке за теоријска објашњења.

Слично ми проф. Симић замера још једанпут (стр. 380):

Уз то, наставнику је стављено у задатак повезивање наставе језика и књижевности, дакле не Микина историја са капутом, него исечци из књижевних дела који иначе служе као обрасци лепог израза.

Наравно да треба давати и примере из књижевних дела; али кад се уводи неки појам, или даје неко теоријско објашњење, сврсисходније је полазити од једноставних примера. А за анализу реченица из књижевних дела могу се погледати радови проф. Поповића (1996; 1997–2000).

2.14. Проф. Симић ми (на стр. 379–380) замера и следеће:

Али јој [=мени] у вишим сферама расправе смета непотребно инсистирање на једном, а одбацивање свих осталих теоријских приступа, од којих сваки има извесних предности у односу¹¹ на друге, али и слабости о којима морамо строго повести рачуна.

Приступи се, заиста, некад могу комбиновати – па сам тако у анализи реченице применила и К-Г и когнитивистички приступ, налазећи подршку и у Диковој функционалној граматици; али је истина и да се некад искључују. На пример, не можемо у исто време сматрати и то да се једна зависносложена реченица дели на „главну” и „споредну” и то да је не можемо тако поделити.

2.15. Даље проф. Симић каже (стр. 380):

Проф. Кликовац у току расправе изражава жаљење што њени појмови и теоријски ставови нису у програмима за ране разреде, јер јој то отежава да на време деци сервира све што би по њеном мишљењу било значајно за њихов напредак у познавању теорије коју пропагира.

Јакe речи! Уз сва извињења, морам поновити оно што сам у чланку рекла о двама приступима у школи (стр. 5). Прво сам констатовала да се у свим разреда осим у 5. разреду основне школе програмом предвиђа К-Г приступ; затим сам констатовала проблем који се због тога у пракси јавља:

¹¹ У оригиналу уместо *односу* стоји *основу*. Лапсуси и сличне омашке промичу свакоме (на једну је проф. Симић скренуо и мени пажњу, на чему му се захваљујем) и не бих их поменула да их у прилогу проф. Симића нема толико (једна некохерентна реченица на стр. 375, једна непотпуна на стр. 377, неколико упадљивих словних грешака) да се намеће питање да ли је ико (подразумевајући ту и чланове уредништва и рецензента) тај текст помно прочитао пре него што је објављен – и тако био у прилици да процени и његову садржину и тон којим је написан.

Тако ђак који је у 5. разреду усвојио појмове просте и сложене реченице, у 6. треба да пређе на појмове предикатске и комуникативне реченице, без експлицитног објашњења у каквом односу они стоје. Исто су имали да учине и они наставници који су током целог свог школовања образовани на традиционалном приступу.

Тема мог чланка проистиче из моје жеље да помогнем да се тај проблем умањи:

У таквим околностима намеће се потреба да се та два приступа упореде, нарочито имајући у виду место појмова просте и сложене реченице у К-Г приступу.

Толико о мом „жаљењу”.

Друго, ја ништа не „сервирам”: К-Г приступ је предвиђен школским програмима.

Треће, имам озбиљне резерве према речи *пропагира* у овом контексту. Наиме, она – као и сродна реч *пропаганда* – не подразумева нужно, а често и искључује, увереност онога који поруку преноси у њену исправност, као што подразумева и да се „пропагатор” користи било каквим методама да би постигао свој циљ. Пошто сам, међутим, ја – захваљујући аргументима – уверена у предимства К-Г приступа реченици у односу на традиционални, а да се, тумачећи га онима који га у школи предају, такође служим аргументима (којима је мој чланак и посвећен), не бих рекла да К-Г приступ реченици *пропагирам*, него да га *заступам*.

2.16. Проф. Симић наставља овако:

Ја сам мало уплашен тим њеним настојањима. Чини ми се да овако постављена теорија не изводи младе на пут спознаје неких истина о језику, већ их заводи на странпутицу.

Мишљења сам, наиме, да би сву теорију ваљало свести на разумну меру, таман на ону која омогућава једноставан и јасан приказ тешке и заплетене језичке материје младим генерацијама. Сви теоријски додаци мерљиви су у овом случају једино мерилом транспарентности и једноставности приступу језичкој грађи. Све остало је баласт који само оптерећује школску наставу, уместо да јој помаже, да је олакшава, чини свима приступачном итд.

Прво. Изрази „истине о језику” и „странпутица” звуче упечатљиво, али нисам сигурна шта у овом контексту значе. Које то „истине о језику” прикрива К-Г приступ? И на коју „странпутицу” води?

Друго. Да деци треба јасно и једноставно (тачније: што једноставније) приказати „тешку и заплетену језичку материју” – изјава је која ће наићи на хорско одобравање, којем ћу се и лично здушно придружити. Проблем је, међутим, у томе шта ко сматра „јасним”, „једноставним” и „транспарентним”; мени се чини да јасноћа и транспарентност, а одатле и једноставност, проистичу из недвосмислених и прецизно дефинисаних појмова, као и унутрашње кохерентности и доследности приступа.

Треће. Мој чланак је намењен наставницима, а не ђацима; подразумева се да су теоријска објашњења упућена онима првим, а не овим другим. Уз то, потребама наставе посветила сам т. 3.2. свог чланка (стр. 14–15), где истичем да је за анализу реченице неопходан појам сложене комуникативне реченице, а да појам сложене предикатске реченице треба увести само у вези са зависним реченицама. То – што се „баласта” тиче.

2.17. Проф. Симић затим излаже своје методичко решење (стр. 380):

У овом случају препоручљиво је 'зидати' граматичку зграду од темеља према крову, а не обрнуто. Ако крећемо од гласова и речи и облика речи, па онда у обраду узимамо реченицу, онда је једино оправдано њену 'теорију' схватити као учење о употреби речи, и фонетских 'ресурса'. Дакле, реченица је низ речи такав и такав. Свакако најбоље: који служи за споразумевање, тј. који је са пошилаочеве стране прилагођен тој служби, а са примаоачеве – схватљив као носилац смислених 'порука' или сл. Онда би дошла расправа о структурним одликама реченице у вези са путем на облике речи употребљених у њима, на једној страни, и комуникативним, на другој.

Прво. Овде се опет може поставити питање – о ком смислу термина *реченица* говоримо? Али тада стижемо тачно на почетак читаве ове расправе. Дакле – цео круг узалуд!

Друго. К-Г приступ управо чини то што, како ми изгледа, проф. Симић сматра пожељним: полази од целовите поруке, којом се изводи неки говорни чин или више њих (тј. постиже неки комуникативни циљ), а затим приказује како се она језички организује преко јединица на различитим нивоима структуре.

2.18. Последње упуте проф. Симића (стр. 380) такође су методичка општа места:

Али и ту ваља водити рачуна о 'потребама' наставе за овим или оним објашњењима, тј. о заступљености језичких појава у грађи, и уобичајености њиховој у свакодневном споразумевању, у књижевности за млађе узрасте итд. [Затим илуструје то примерима имперфекта, глаголског прилога прошлог и плусквамперфекта, те значењима предлога и везника.]

3.1. Да резимирам: шта, дакле, чини проф. Симић у свом прилогу?

Не цитира ме увек аутентично, нити увек интерпретира на одговарајући начин: приписује ми нешто што нисам рекла (уп. т. 2.1. овог текста) или испушта оно што сам рекла (т. 2.2); добро ме цитира, али погрешно интерпретира мој текст, те мој закључак приписује себи, а своју грешку мени (т. 2.8); интерпретира ме тенденциозно (т. 2.8, 2.15).

Показује да К-Г приступ не познаје (т. 2.4, 2.5, 2.10, 2.11), да мој чланак није пажљиво читао (т. 2.1, 2.8, 2.9, 2.10), те да га није ни разумео (т. 2.11, 2.17). Ништа од тога му, међутим, не смета да К-Г приступу поставља „домаће задатке”, па и да предвиђа да се ти задаци у оквиру њега не могу решити (т. 12).¹²

Износи замерке без валидних аргумената (т. 2.3, 2.6, 2.13, 2.14, 2.16); штавише, у читавом прилогу не износи *ниједан* валидан аргумент. Замера ми што не говорим о нечему што и није била моја тема (т. 2.7).

¹² Морам рећи да сам мало збуњена својим положајем да проф. Симићу тумачим појмове из приступа који постоји безмало три деценије (прво издање граматике у којој је проф. Поповић изнео своју концепцију реченице изашло је 1989. године), а са чијим је аутором он десетак година од тога провео у истом кабинету и слушао га на научним скуповима. И мене је проф. Симић могао критиковати много раније – још кад је изашло прво издање моје *Грамматике за основну школу* (2002. године), коју – поуздано знам – познаје.

Употребљава речи које упечатљиво звуче, али за које није јасно шта у овом контексту значе (т. 2.16). Даје методичке препоруке које су све на нивоу општих места (т. 2.16, 2.17, 2.18).

Укратко: једна од „истина о језику” јесте да се према њему треба односити одговорно – било да је сопствени или туђ. Нажалост, из прилога проф. Симића та се истина не може научити.

3.2. На крају читавог овог истеривања невеселих ствари на чистац остало ми је да кажем да бих веома волела да нисам, начином на који је проф. Симић написао свој прилог, стављена у положај да на њега одговарам. Проф. Симић је био и мој професор и према томе, као и према његовом знању и истраживачком искуству, гајим дужно поштовање. Али, *scripta manent*.

ЛИТЕРАТУРА

Белић 1954: Александар Белић, „О сложеним реченицама и сродним појавама”, *Наш језик*, н. с., књ. V, стр. 227–234, 297–305.

Даунинг и Лок 2006 [1996]: Angela Downing, Philip Locke, *English Grammar – A University Course*, London and New York: Routledge, 2006. (2nd ed.).

Дик и др. 2005: Simon Dik, Kees Hengeveld, Elseline Vester, Co Vet, „The hierarchical structure of the clause and the typology of adverbial satellites”, у: *Crucial Readings in Functional Grammar* (M. P. Anstey, J. L. Mackenzie, eds.), Berlin / New York: Mouton de Gruyter, 2005, стр. 169–215.

Ивић 1978: Milka Ivić, *Pravci u lingvistici*, Ljubljana: Državna založba Slovenije, 1978. (4. izdanje).

Кликовац 2002: Душка Кликовац, *Граматика српскога језика за основну школу*. Београд: Српска школска књига, 2002. [Друго издање: Душка Кликовац, *Граматика српског језика за основну школу*, Београд, Креативни центар, 2015; прихваћена и од стране Савета за језик Вукове задужбине и објављена као део *Данице* за 2011. годину.]

Лајонс 1977: John Lyons, *Semantics, Volume 2*, Cambridge: Cambridge University Press, 1977.

Поповић 1996: Љубомир Поповић, „Интегрални приступ комуникативним реченицама (систем врста независних предикатских реченица као граматикализација говорних чинова и анализа комуникативних реченица као најмањих завршених јединица текста и дискурса)”, *Књижевност и језик*, год. XLIV, бр. 1–2, 1996, стр. 1–41.

Поповић 1997–2000: Поповић, Љубомир, „Комуникативно-граматичка анализа реченице”, *Свет речи*, бр. 2/3, 1997, стр. 11–18; бр. 4/5, 1997/98, стр. 14–30; бр. 6/7/8, 1998, стр. 9–21; бр. 9–12, 1999/2000, стр. 11–23.

Поповић 2002: Ljubomir Popović, „Sintaksička terminologija Mihaila Stevanovića”, [у зборнику] *Život i djelo akademika Mihaila Stevanovića* (ур. В. Ostojić), Podgorica: CANU, 2002, стр. 71–84.

Поповић 2003: Љубомир Поповић, „Реченица као централни термин традиционалне синтаксе”, *Научни састанак слависта у Вукове дане*, 32/3, 2003, 87–138.

Поповић 2014: Љубомир Поповић, „Синтакса” [без потпоглавља „Систем глаголских облика и његова употреба”], [у књизи] Живојин Станојчић, Љубомир Поповић, *Граматика српског језика за гимназије и средње школе*, Београд: Завод за уџбенике, 2014. (15. издање; 1. издање 1989).

Расулић и Кликовац 2014: *Језик и сазнање – Хрестоматија из когнитивне лингвистике* (ур. К. Расулић, Д. Кликовац), Београд: Филолошки факултет, 2014.

РСЈ: *Речник српског језика*, Нови Сад: Матица српска, 2011.

Симић 2017: Радоје Симић, „Наука о српском језику и српски језик у школи”, *Књижевност и језик*, LXIV: 3–4, 2017, стр. 369–381.

Талми 2000: Leonard Talmy, *Toward a Cognitive Semantics, Vol. I: Concept Structuring Systems*, Cambridge/London: The MIT Press, 2000.

Duška B. Klikovac

A FEW MORE WORDS ON SENTENCES
(In reply to Prof. Radoje Simić's objections)

Summary

In this article the author replies to the objections which Prof. Radoje Simić put forward, in the last issue of this journal, with regard to her paper “How a simple sentence can be complex (On the classification of sentences ‘according to structure’)”, published in the previous issue. Thereby she provides an additional explanation of some terms and concepts from the communicative-grammatical approach to sentence analysis, developed by Prof. Ljubomir Popović in his works – in particular, the term *communicative function* (of an independent clause) and the concepts of *situation* and *syntactic paradigm*, and she further discusses some theoretical and methodological details from her account of simple and complex sentences.

Key words: sentence, clause, traditional approach to sentence analysis, communicative-grammatical approach to sentence analysis, simple sentence, complex sentence.